

ס

הלואה ברבית עפ"י היתר עיסקא

שאלה:

בתחלת דברי אקדים שאני אדם דתי ושומר מצוות, ואין לי שום כונה לקנות מי שהוא בשאלתי. לאחרונה נזקקתי להלוואה, וכמובן לא מצאתי שום אדם שיסכים להלוות לי בלי רבית כמצות התורה. פניתי לרב עירי וסדרתי באמצעותו "שטר עיסקא" כדי שאוכל ללוות ברבית מבלי לעבור על מצות התורה. אבל הרגשתי קשה ביותר, כי כל הענין נראה לי הערמה מאד בלתי-מוצלחת, כי אחרי הכל שלמתי רבית. רוצה הייתי להבין היטב מה היסוד של "היתר עיסקא", ואם באמת ההיתר הוא פשוט כל כך כפי שנראה."

תשובה:

בנושא זה הארכתי מאד בספרי "מקור חיים" חלק חמישי פרק רצ"ט. אך כיון שספר זה אזל כליל, אחזור להסביר לך את כל הנושא בהיקף כללי ובקיצור:

יסוד היתר שטר-עיסקא ידוע ומפורסם, ומקורו בתלמוד, ופרטי הלכות אלה מבוארים באורך ברמב"ם ובשולחן-ערוך, והיתר זה פשוט ומוסכם, ומעולם לא היה מי שפקפק בו, ואפילו הפוסקים המחמירים ביותר סמכו ידיהם על היתר שטר-עיסקא. אלא שראוי להרחיב הדבור קצת, לא בעיקר ההיתר שהוא פשוט כאמור, אלא במקרים שבהם אפשר ומותר להשתמש בו, כי בכך יש לענ"ד נפקא-מינה למעשה.

טעם מצות התורה באיסור הרבית הוא פשוט, ונרמז בשמו "נשך" כידוע. והנה שני מקרים הם שבהם נזקק אדם ללוות כסף מחבירו בשעת דחקו. איש עני מעיקרו שכל חייו הסדירים הם חיי מחסור

ועוני, אך לעתים נזקק הוא לסכום כסף גדול יותר מהמצוי בהישג ידו להוצאה בלתי-רגילה יחסית. לזה חובה להלוותו ללא רבית כלל, שהרי מהכנסתו השוטפת הזעומה עתיד הוא לשלם טפין טפין, ואם יקחו ממנו רבית, כל חייו ישלם אך את הרבית בלבד. לענ"ד לזה רמזה תורה במצות הרבית שבפרשת משפטים: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך, ר"ל לאדם שהוא עני מעיקרו.

ויש אדם שאינו עני מעיקרו, אלא שמטה ידו במסחרו מסבה איזו שהיא, וזקוק הוא לתמיכה רבה כדי להתאושש שנית, אדם זה מצווים כל ידידיו להלוות לו סכומי כסף הדרושים לו לשיקומו. ולזה כיונה תורה במצות הרבית שבפרשת בהר: זכי ימוך אחיך וגו' והחזקת בו וגו' וחי עמך, אל תקח מאתו נשך ותרבות ויראת מאלקיר.

אם במקרים הנ"ל ישתמש המלוה בהיתר שטר-עיסקא, הרי הוא מסלף את כל עיקר כונת המצוה וכונת ההיתר של העיסקא (וכמו שיתבאר), ולכן, ברור שהבא לבקש הלואה בסכום סביר לשם גמילות חסד בשעת דוחקו, חובה להלוותו ללא כל רבית, והיא מצות התורה כפשוטה.

אבל כאשר בא אדם ומבקש הלואה בסכומים גדולים כדי לפתח עסקים מכניסי רווחים, הרי לא מצאנו שום חיוב בתורה להלוות לאדם זה, שאין הוא עני, ואף לא אדם שמטה ידו, אך כיון שאסרה תורה את עצם הרבית, הרי שאדם זה אינו יכול ללוות כלל כי איש לא יסכים לתת לו סכומים גדולים שיתעסק בהם לרווחתו הוא, כשהמלוה עצמו יכול להתעסק בהם. מכאן צמח הרעיון הפשוט של העיסקא, שהוא למעשה שותפות עפ"י התנאים המבוארים בהלכה.

מכל האמור יוצא הלכה למעשה: עני שבא ללוות סכום כסף סביר למטרה מסויימת בשעת דוחקו,

וב"ש אם צריך הוא לכך לקיום ממש, וכן אדם שהתמוטטו עסקיו ופונה בבקשת גמילות-חסד לידידיו ומכיריו לשם שיקומו, לאלה חובה להלוות כפשט מצות התורה ללא כל רבית, ושום שטר-עיסקא אינו מועיל ואינו מציל מאיסור.

אך אדם הרוצה לפתח עסקים גדולים, אין שום חובה להלוות לו כלל, ואם ירצה לשתף את המלוה בעסק אז מותר להלוות לו לפי היתר שטר-עיסקא, ואין בזה שום פקפוק אף לא ממדת חסידות שאין אדם חייב לתת מעותיו לאחרים שיתעשרו מהם.

הספק מתעורר בשעה שבא אדם ללוות כסף לשם מטרה שאין בה שום עסק, וזה ידוע היטב גם למלוה, כגון הלוה לשם רכישת דירה או נישואי הבנים וכדומה, בזה אין היתר שטר-עיסקא מועיל שהלא אין כאן שום עסק.

אלא שגם במקרים כאלה אם אין אדם מוצא מי שילוה לו סכומים ניכרים ללא רבית, יש דרך אחרת בהלכה לפיה יכול לתת שכר מעותיו בהיתר, אך בשום פנים לא בהיתר עיסקא (וגם זה לא רצינו לבאר כאן, וכל מי שנזקק לכך יפנה בשאלה לרב מוסמך דוקא).

כל עסקי הבנקים מנוהלים עפ"י היתר עיסקא, ואין בכח הדין לאסור. אף כי הדבר נעשה באופן כללי, היינו שטר אחד שעליו חתומים מנהלי הבנק ולא כותבים שטר מיוחד לכל מקרה ומקרה, והמחמיר תבוא עליו ברכה.